

Östra Rosersberg

Två förhistoriska boplatser och en landsväg

Särskild utredning

Rosersberg 9:1 m.fl.
Norrunda socken
Uppland

Jan Äblström

Östra Rosersberg

Två förhistoriska boplatser och en landsväg

Särskild utredning

Rosersberg 9:1 m.fl.
Norrunda socken
Uppland

Jan Ählström

Utgivning och distribution:
Stiftelsen Kulturmiljövård Mälardalen
Stora gatan 41, 722 12 Västerås
Tel: 021-80 62 80
Fax: 021-14 52 20
E-post: info@kmmmd.se

© Kulturmiljövård Mälardalen 2009

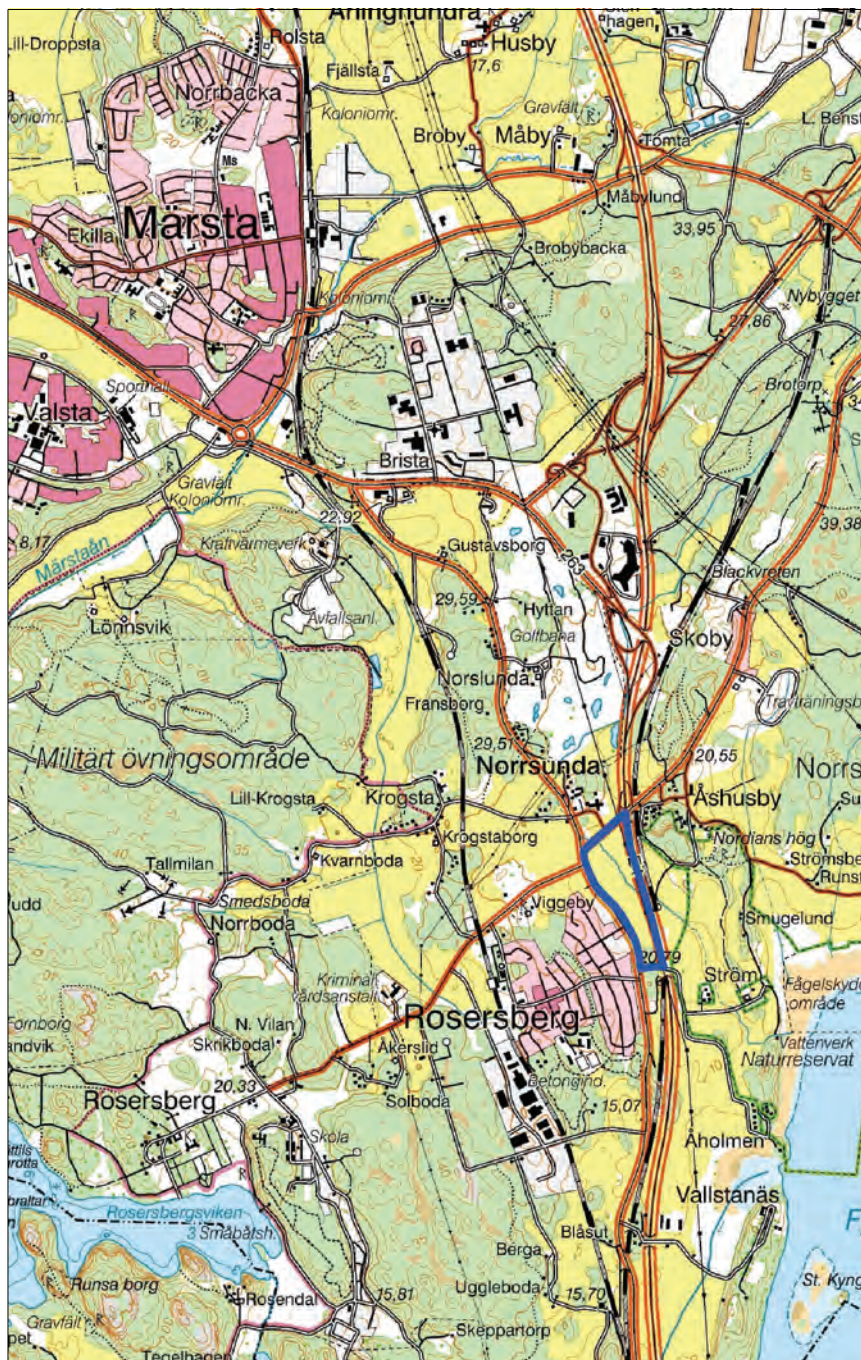
Kartor ur allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Ärende nr MS2006/01407.

ISSN: 1653-7408
ISBN: 978-91-86255-25-1

Tryck: Just Nu, Västerås 2009.

Innehållsförteckning

Inledning.....	5
Målsättning och metod	5
Topografi och fornlämningsmiljö	5
Resultat av fältarbetet	8
Sammanfattning.....	13
Referenser.....	14
Arkiv- och kartmaterial	14
Tekniska och administrativa uppgifter	14

Figur 1. Utredningsområdet markerat med en blå linje. Utdrag ur digitala Gröna kartan. Skala 1:50 000.

Inledning

Sigtuna kommun har för avsikt att planlägga ett cirka 20 hektar stort markområde öster om Rosersberg för att möjliggöra etablering av "ej störande verksamhet". Mot bakgrund av att området är rikt på fornlämningar bedömde länsstyrelsen att det fordras en arkeologisk utredning, etapp 1 och 2 inför planläggningen. Stiftelsen Kulturmiljövård Mälardalen (KM) tilldelades genom direktval utredningsuppdraget av länsstyrelsen och utarbetade en undersökningsplan utifrån länsstyrelsens kravspecifikation. Länsstyrelsen fattade beslut den 16 september 2009 (1st dnr 431-09-47657) och utredningsarbetet utfördes i slutet av oktober 2009. Jan Ählström ansvarade för utredningen och har sammanställt rapporten. Sigtuna kommun beställde och bekostade utredningen.

Resultat

Utöver de kända fornlämningarna Norrsunda 52:2 (äldre väg), 212 (boplats) och 112 (vägmärke) nypåträffades två boplatslämningar i områdets norra del. Lämningarna utgörs av stolphål, härdar och odlingslager. I den södra delen, i ett skogsområde, framkom ett parti av den gamla landsvägen till Uppsala.

Målsättning och metod

Enligt undersökningsplanen syftade utredningen till att fastställa om det finns tidigare ej kända fornlämningar inom utredningsområdet.

Vid etapp 1 utfördes en översiktlig studie av fyra kartor från 1600- och 1700-talen över byarna Vallstanäs, Viggeby, Ström och Åshusby/Husby samt häradsekonomen. Kartstudien syftade till att klargöra tidigare markförhållanden och bebyggelseläget. Kartorna rektifierades inte och presenteras inte i rapporten. Utöver kartstudien gjordes även en genomgång av FMIS varvid samtliga lämningar i närområdet listades.

Etapp 2 omfattade sökschaktning i åkermarken och inventering av det skogbeväxta området. Schakten förlades till åkerns högre liggande delar. De grävdes en skopbredd breda, omkring 8–10 meter långa och 0,2–0,6 meter djupa vilket motsvarade nivån för den orörda marken. Schakten dokumenterades på en handritad schaktplan i skala 1:5 000. De beskrevs mycket översiktligt. Framkomna anläggningar relaterades till ett schakt och beskrevs, lämningar framkomna vid inventeringen prickades in på en karta i skala 1:5 000 och beskrevs. Inga anläggningar undersöktes men partier av kulturpåverkade lager genomgrävdes för att bedöma status som fornlämning.

Det togs digitala fotografier.

De nypåträffade lämningarna är inrapporterade till FMIS men de har 2009-11-02 inte blivit tilldelade fornlämningsnummer.

Topografi och fornlämningsmiljö

Det cirka 20 hektar stora utredningsområdet ligger i Sigtuna kommun beläget mellan Rosersberg och E4:an. Strax norr om området ligger Norrsunda kyrka som byggdes

under 1100-talet och något längre åt nordöst finns Åshusby med storhögen Nordians hög (Norrunda 31).

Utredningsområdet omfattar mestadels flack åkermark samt ett höglänt skogbevuxet område längst i söder. Det finns dock några påtagliga höjder i åkermarkens norra del samt några förhöjningar i den östra delen där berget gick i dagen. Området ligger mellan 15 och 25 m ö.h. Dagens markanvändning överensstämmer med den som anges på de äldre kartor som studerats.

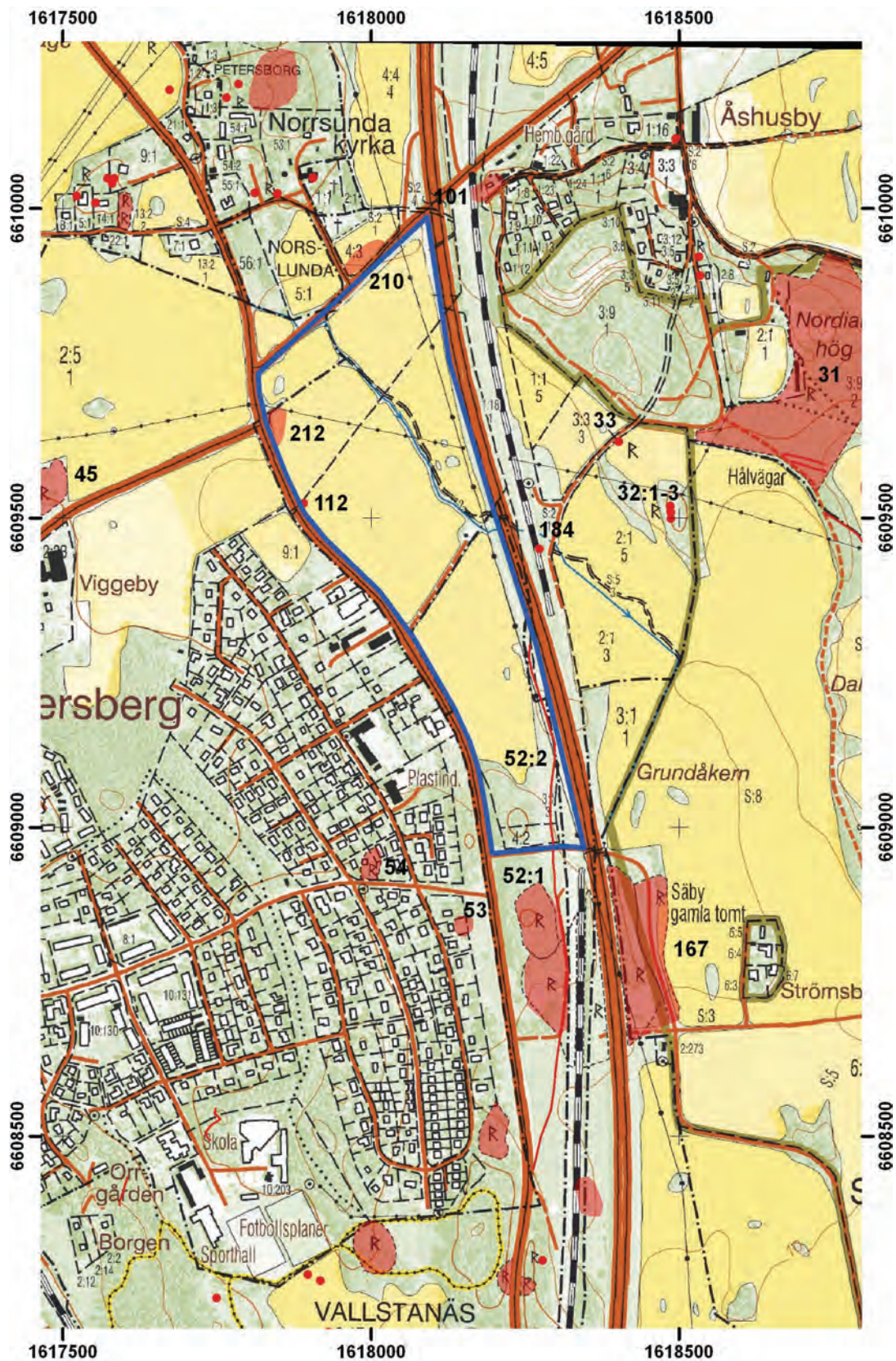
Enligt kartmaterialet infaller utredningsområdet till största del inom Åshusby/Husby ägor samt till del inom Viggeby, Ström och Säby (senare ingående i Vallstanäs säteri) byars ägor. Viggeby återfinns väster om området i samma läge som kartorna anger och Säbys övergivna tomt återfinns direkt sydöst om områdesgränsen. Ström ligger ett stycke mot sydöst. Det finns 1300-tals belägg för samtliga berörda bynamn (Andersson och Hällans Stenholm 2007). Ingen av de studerade kartorna redovisar någon bebyggelse inom utredningsområdet.

Närområdet är mycket rikt på fornlämningar. Det förekommer flera gravfält, boplatser och medeltida bytomter i direkt anslutning till området (se figur 3 och tabell 1). Flera av gravfälten och boplatserna är undersökta eller delundersökta. Dateringarna från undersökningarna jämte gravfältens sammansättning och förekomsten av medeltida bytomter antyder platskontinuitet från äldre järnålder och framåt.

I utredningsområdets nordvästra del finns två registrerade lämningar, ett vägmärke (Norrunda 112) samt en delundersökt boplatz vilken framkom i samband med undersökningar inför anläggandet av en vattenledning utmed Norrsundavägen (Norrunda 212). Vid delundersökningen dokumenterades en gårdsenhet med två långhus och en stacklada. Genom ¹⁴C-analys av en keramikkräva dateras gården till folkvandringstid (Hamilton 2001). Strax utanför den norra områdesgränsen finns ytterligare en boplatz (Norrunda 210). På platsen har härदार, stolphål och kulturlager påträffats, sammanhanget är dock oklart. Lämningen dateras preliminärt till äldre järnålder (FMIS). I områdets sydöstra del finns en äldre väg (Norrunda 52:2). Utanför den södra områdesgränsen har ett fornlämningskomplex omfattande boplatser och gravar undersökts och daterats till yngre järnålder. Lämningen ligger i anslutning till Säbys gamla bytomt.

*Figur 2. Vy över utredningsområdet från sydväst. I skogsdungen i fonden ligger Norrsunda kyrka.
Foto Jan Åhlström.*

Figur 3. Utredningsområdet markerat med en blå linje och de omgivande förlämningsrödmarkerade. Utdrag ur den digitala Fastighetskartan. Skala 1:10 000.

Tabell 1. Lämningarna närmast utredningsområdet enligt FMIS.

RAÄ-nummer	Typ
31	Gravfält, 1 storhög (Nordians hög), 151 runda stensättningar, 20 rektangulära stensättningar, 2 treuddar, 1 skeppsättning och cirka 5 resta stenar.
33	Vägmärke.
32:1 – 3	En hög, två runda stensättningar.
45	Gravfält, 25 runda stensättningar.
52:1	Grav- och boplotsområde, delundersökt. Sex högar, 19 runda stensättningar.
52:2	Färdväg
53	Gravfält, undersökt och borttaget. 16 anläggningar varav 12 Ö – V liggande kistor.
54	Gravfält, delundersökt. Fem rundade stensättningar.
101	Hembygdsgård.
112	Vägmärke.
167	By- gårdstomt. Säby gamla tomt. Delundersökt.
184	Bro.
210	Boplat, undersökt och borttagen.
212	Boplat, delundersökt.

Resultat av fältarbetet

Vid inventeringen av skogsmarken påträffades ett parti av en *äldre väg* (se A på figur 4). Den gamla vägen löper utmed Norrsundavägen och den kan identifieras på 1710 års avmätning av Valstanäs som en del av landsvägen mot Uppsala. Vägen kan följas i cirka 100 meter (N–S), den är 3,0 meter bred och ligger till största del på en intill 1,0 meter hög bank. Utmed vägens östra sida löper ett grunt dike.

I övrigt observerades täkter eller andra ingrepp i skogsområdets nordligaste del.

Det grävdes sammanlagt 105 schakt inom utredningsområdet, motsvarande en yta på omkring 1 500 kvadratmeter.

I den södra delen, söder om en körväg, förlades schakten till den svaga nordvästslutningen från skogsmarken samt på och i anslutning till en förhöjning i åkern. Underlaget bestod av lera. Runt höjden bestod underlaget av silt som i vissa schakt var stenig. Några schakt i de lägsta partierna vattenfylldes direkt efter schaktningen. I matjorden i ett schakt förekom ett fragment av en hästsko. Det påträffades inte något av antikvariskt intresse.

I den nordvästra delen, norr om körvägen och väster om ett vattendrag, följde schaktningen en svag nordvästlig förhöjning samt syd- och östslutningen från boplaten Norrsunda 212. I den höglänta marken bestod underlaget av silt medan den utgjordes av lera i de lägre liggande delarna. I matjorden observerades enstaka tegel-skärvor, fajans/porslin och några spikar. I ett av schakten norr om boplaten Norrsunda 212 förekom kulturpåverkan i form av små mängder kol och bränd lera (schakt M på figur 4). Det påträffades fornlämning i form av boplatanläggningar i två schakt (se schakt B och C på figur 4). Anläggningarna kan naturligtvis knytas till den närbelägna boplaten Norrsunda 212.

Schakt B. Söder om boplatsen (Norrunda 212) framkom en 1,2 x 1,0 meter stor, rund, härd. I ytan förekom det rikligt med skärvsten. Härden betraktas som ensamliggande men ses som en perifer del av boplatsen Norrunda 212.

Schakt C. I ett schakt öster om boplatsen framkom en härd och fem stolphål. Härden är 1,2 x 1,0 meter stor och rund med enstaka skärvstenar i ytan. Stolphålen framkom runt härden och är välavgränsade, runda eller ovala och 0,2 till 0,5 meter stora. Två av dem är stenskodda. Anläggningarna utgör med säkerhet en fortsättning av boplatsen Norrunda 212.

Figur 5. Schakt C med härden mitt i bild. Foto från nordöst Jan Äblström.

Figur 6. Vy från boplatsen Norrunda 212 mot den nypåträffade boplatsen. Norrunda kyrka ans i vänster bildkant. Foto Jan Äblström.

I den nordöstra delen, öster om vattendraget, grävdes schakten på en höjd (i anslutning till boplatsen Norrsunda 210) samt i väst- och sydslutningen från höjden. Tre schakt grävdes också i anslutning till en svag förhöjning i åkern. I fyra av schakten framkom fornlämning i form av anläggningar och i ytterligare fem schakt förekom ett odlingslager (se schakt D–L på figur 4). Anläggningarna utgör lämningar efter en boplats till vilken odlingslagret kan knytas. De nypåträffade fornlämningarna kan knytas till Norrsunda 210.

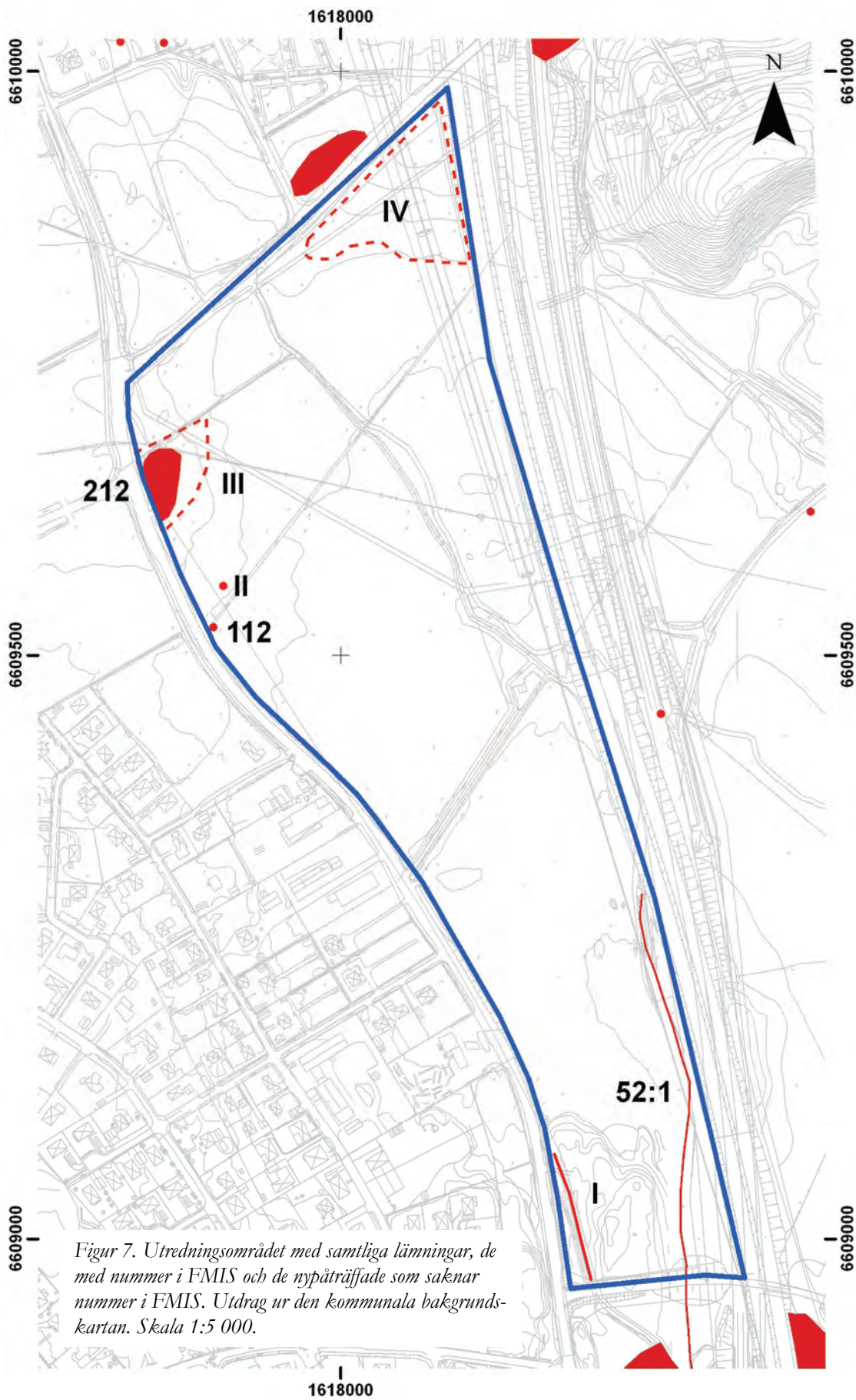
Schakt D–H. I dessa schakt framkom endast odlingslager. Odlingslagret är mellan 0,05–0,2 meter tjockt och består av gråsvart silt med kol och småsten. Odlingslagret tycks bli tunnare i sydvästlig riktning. I schakt H är stenen i odlingslagret skärvig. Odlingslagret är inte fyndförande men i schakten D–F förekommer det årderspår i den sterila silten under lagret.

Schakt I. Här förekom odlingslagret och under det framkom två anläggningar. Dels en 0,2 meter stor, rund, mörkfärgning, dels en 0,3 meter stor, oregelbunden, stolphålslik anläggning med synliga stenar i ytan.

Schakt J. I detta schakt framkom fyra stenskodda stolphål. Stolphålen är välavgränsade, runda eller ovala och från 0,2 till drygt 1,0 meter stora. Samtliga är stenskodda, två av dem kraftigt skodda med upp till 0,5 meter stora stenar. Vid rensning av ett av de kraftigt stenskodda stolphålen framkom ett korroderat järnföremål. Det var centimeterstort, rektangulärt, och liknade ett mindre beslag eller en nit. Föremålet omhändertogs inte utan ligger kvar där det påträffades.

Schakt K. Här framkom tre stolphål varav ett stenskott. Två av dem framkom i schaktkanten men bedöms som runda, ett är runt. De är 0,2 till 0,5 meter stora.

Schakt L. Här framkom botten av en härd samt ett möjligt stolphål. Härden är 1,0 x 0,8 meter stor och oregelbunden. Det möjliga stolphålet framkom i schaktkanten och bedöms som runt och 0,3 meter stort och oskott.

Figur 7. Utredningsområdet med samtliga lämningar, de med nummer i FMIS och de nypåträffade som saknar nummer i FMIS. Utdrag ur den kommunala bakgrundskartan. Skala 1:5 000.

Sammanfattning

Under oktober 2009 utförde Stiftelsen Kulturmiljövård Mälardalen (KM) en särskild arkeologisk utredning av ett cirka 20 hektar stort markområde öster om Rosersberg i Sigtuna kommun. KM utsågs som utförare genom direktval av länsstyrelsen vilka fattade beslut om utredningen den 16 september 2009 (1st dnr 431-09-47657). Sigtuna kommun beställde och bekostade utredningen.

Utredningen föranleddes av kommunens planer på planläggning av markområdet inför etablering av ”ej störande verksamhet”. Syftet med utredningen var att fastställa om det finns tidigare ej kända fornlämningar inom utredningsområdet och det skulle uppnås genom en översiktlig kart- och arkivstudie, inventering samt sökschaktning.

Enligt äldre kartmaterial infaller merparten av utredningsområdet inom Åshusby/Husby ägor och till mindre del inom ägorna till tre andra byar. Samtliga berörda byars namn finns belagda i skrift från 1300-talet. De studerade kartorna redovisar inte någon bebyggelse i området och marken förefaller att ha varit brukad som åker.

Inför utredningen var tre fornlämningar sedan tidigare kända inom utredningsområdet, en boplats (Norrunda 212), ett vägmärke (Norrunda 112) och en äldre väg (Norrunda 52:2) (se figur 7). Strax utanför den norra gränsen finns ytterligare en känd boplats (Norrunda 210).

I samband med utredningen nypåträffades fyra fornlämningar, objekt I–IV, varav en utgör fortsättningen av den sedan tidigare kända boplatsen Norrunda 212 (se figur 7).

Objekt I utgör en del av landsvägen till Uppsala. Vägen kan beläggas på en karta från 1710 (avmätning av Valstanäs).

Objekt II utgörs av en ensamliggande härd, anläggningen skall dock ses som en perifer del av boplatsen Norrunda 212. Det kan inte uteslutas att härdens indikerar platsen för en aktivitet som bedrivits något avsides i förhållande till bebyggelsen inom boplatsen.

Objekt III består av boplatsanläggningar (fem stolphål och en härd) som utgör en fortsättning av den tidigare kända och delundersökta boplatsen Norrunda 212. Boplatsen ligger i vad som kan betraktas som ett krönläge och dess utbredning är oklar.

Objekt IV utgörs av en stor mängd boplatsanläggningar (åtta stolphål och en härd) samt odlingslager som påträffades inom ett stort område. Det finns en geografisk koppling till den sedan tidigare kända boplatsen Norrunda 210. Boplatsens utbredning är oklar men odlingslagren kan antyda dess begränsning i västlig och sydlig riktning. Även denna boplats ligger högt. Den ligger på samma höjdparti där både Norrunda kyrka och storhögen ”Nordians hög” återfinns.

KM rekommenderar förundersökning av boplatslämningarna Norrunda 212/objekt II–III samt Norrunda 210/objekt IV inför en eventuell exploatering. Det är länsstyrelsen som äger beslutet i frågan.

Referenser

Andersson, C och Hållans Stenholm, A-M. 2007. *Nabor i Norrsunda – bytomterna Valsta och Säby vid sjön Fysingen. Arlandabanan. Uppland, Norrsunda socken, Vallstanäs, RAÄ 165 och RAÄ 167. Dnr 3136-92.* Riksantikvarieämbetet. Avdelningen för arkeologiska undersökningar. UV Mitt, Rapport 2006:25. Stockholm.

Hamilton, J. 2001. *Järnåldersbebyggelse längs med en vattenledning vid Rosersberg. Uppland, Norrsunda socken, Vallstanäs 2:17, Åshusby 4:4, RAÄ 167 och 212. Dnr 422-909-2000 och 423-2536-2000.* Riksantikvarieämbetet. Avdelningen för arkeologiska undersökningar. UV Mitt, Dokumentation av fältarbetsfasen 2001:4. Arkeologisk förundersökning och undersökning. Stockholm.

Arkiv- och kartmaterial

Häradsekonomiska kartan (odaterat), blad Sigtuna J112-84-23

Uppgifter från FMIS

Ägodelning, Vallstanäs, 1710. LMV akt A68-24:1.

Ägomätning, Viggeby, 1636. LMV akt A68-25:a10:188-189.

Ägomätning, Åshusby/Husby, 1696. LMV akt A68-27:1.

Storskifte, Ström, 1773. LMV akt A68-20:1.

Tekniska och administrativa uppgifter

<i>KM dnr:</i>	09078
<i>Länsstyrelsen dnr, beslutsdatum:</i>	431-09-47657, 2009-09-16
<i>Undersökningsperiod:</i>	22–26 oktober 2009
<i>Arkeologtimmar:</i>	30 timmar
<i>Maskintimmar:</i>	32 timmar
<i>Exploateringsyta:</i>	20 hektar
<i>Personal:</i>	Jan Ählström
<i>Belägenhet:</i>	Rosersberg 9:1 m.fl., Norrsunda socken, Sigtuna kommun, Uppland, Stockholms län
<i>Ekonomisk karta:</i>	11 I 1d
<i>Koordinatssystem:</i>	Rh 90 2,5 gon V
<i>Koordinater:</i>	X6608983 Y1618193
<i>Höjdsystem:</i>	Ingen höjdmätning är gjord
<i>Inmätningmetod:</i>	Manuell
<i>Dokumentationshandlingar:</i>	Förvaras hos KM
<i>Fynd:</i>	-